

Latijns-Amerika in de nieuwe geopolitieke orde: door de geschiedenis veroordeeld tot leverancier van grondstoffen

ALMA DE WALSCHE

Met de groeiende macht van China en de verschuivende geopolitieke verhoudingen in de wereld keren ook in Latijns-Amerika langzaam maar zeker de tankers. Het subcontinent geldt niet langer als 'de achtertuin van de VS'. Net als in de rest van de wereld is in Latijns-Amerika een proces van 'ontwestering' ingezet. Of de Latijns-Amerikanen daar beter van worden, is voer voor discussie.

Latijns-Amerika heeft alles wat de wereld voor de ontwikkelingen van de toekomst nodig heeft: zeldzame aardmetalen, koper, goud en zilver, vruchtbare landbouwgrond, ruimte voor wind- en zonne-energie, zoetwatervoorraden, hotspots van biodiversiteit. De VS, China, Rusland en Europa proberen op verschillende

manieren de toegang tot die natuurlijke rijkdommen te verzekeren, maar het lijkt haast onmogelijk om China naar de kroon te steken.

Hoe de VS Latijns-Amerika uit het oog verloor

In 1823, na de onafhankelijkheid van de Latijns-Amerikaanse landen van het Spaanse moederland proclameerde James Monroe de Monroe-doctrine. Die stelde dat 'Amerika behoort aan de Amerikanen' en Europa, of geen enkele andere koloniale grootmacht, daar iets te zoeken heeft.

Vandaag lijkt alles erop te wijzen dat die realiteit kantelt. De verschuiving begon onopvallend, en door een samenloop van omstandigheden. In 1989 viel de Muur van Berlijn en kwam er een einde aan de Koude Oorlog. De westerse hegemonie triomfeerde en de neoliberale economische orde rolde zich uit over de wereld. In Latijns-Amerika ging op 1 januari 1994 het vrijhandelsakkoord tussen Canada, de VS en Mexico, de *North American Free*

Trade Association (NAFTA) van start, met de belofte 'Mexico over te hevelen naar de eerste wereld'. Het plan was om dat project uit te breiden naar Zuid-Amerika en een *Free Trade Association of the Americas, FTAA*, vorm te geven. De eeuwwende bracht daar verandering in: in 1999 vergaderde de Wereldhandelsorganisatie WTO in Seattle, wat uitmondde in *The Battle of Seattle* en de anti-globaliseringsbeweging, die zich kritisch opstelde tegen de verregaande liberalisering van domeinen als landbouw en voedsel, grond en water. Latijns-Amerika kende zijn eigen verzetsbewegingen tegen de neoliberale orde: in 1994 verklaarden de Zapatisten in Mexico, op 1 januari 1994, de dag dat NAFTA in werking trad, de oorlog aan het neoliberalisme. In 2000 kende Bolivia zijn *Guerra del Agua*, zijn Wateroorlog, tegen de privatisering van het water, en in 2003 zijn *Guerra del Gas*, tegen de export van het gas via Chili naar de VS. In december 2001 crashte de Argentijnse economie, na een overdosis besparingen en leningen onder tien jaar neoliberale politiek van Carlos Menem.

Het was het begin van de 'rode golf' in Latijns-Amerika, met onder meer Hugo Chávez in Venezuela, Lula in Brazilië, Evo Morales in Bolivia, Rafael Correa in Ecuador en de Kirchners in Argentinië. Een aantal elementen hadden al deze presidenten gemeen: ze wilden een einde maken aan 'de lange nacht van het neoliberalisme', de politiek van privatiseren en besparen die opgelegd was door het IMF vanwege de hoge schulden. Ze wilden af van de dominantie van de VS en kwamen op voor meer soevereiniteit. Die soevereiniteit wilden ze wel realiseren op grond

van een grotere regionale integratie, die vorm kreeg in de oprichting van UNASUR, de Unie van Zuid-Amerikaanse landen en CELAC, Comunidad Económica de Latino-America y el Caribe. En in plaats van besparingen en privatiseringen, wilden ze meer inmenging van de staat en meer sociale uitgaven, die gefinancierd moesten worden — het kon niet anders — vanuit een verdere ontginning van de natuurlijke rijkdommen. Een rode golf dus, die voor zijn allianties wegkeek van de VS en de Washington-Consensus van privatiseren en dereguleren en de rode loper uitrolde voor, jawel, China. Ook Rusland kwam langs diezelfde deur binnen, zij het iets kleinschaliger en vooral gericht op energieprojecten en wapenleveringen. In hetzelfde jaar 2001 kende de VS zijn 9/11, wat het begin werd van de oorlog tegen het terrorisme. Alle aandacht van de VS werd weggezogen naar de oorlogen in Irak en Afghanistan, een strategie die hen achteraf gezien zuur is opgebroken.

De 21ste eeuw, de eeuw van China

Sinds de rode golf (2000-2015) en het zogenaamde Socialisme van de 21ste eeuw tot bloei kwamen in Latijns-Amerika, heeft China, dat in 2001 net lid van de WTO was geworden, er werk van gemaakt om Latijns-Amerika te integreren in haar *Nieuwe Zijderoute-project*, als afzetmarkt voor zijn afgewerkte producten maar vooral ook als bron van natuurlijke rijkdommen. In de voorbije twee decennia groeiden de handelsstromen tussen China en Latijns-Amerika dertigvoudig, van 12 miljard euro naar 450 miljard euro. China is daarmee

de tweede handelspartner geworden, na de VS. 35 Procent van de totale export van Brazilië gaat naar China. 73 Procent van de Braziliaanse soja heeft China als bestemming

Tussen 2005 en 2022 hebben Chinese banken meer dan 128 miljard euro geleend aan Latijns-Amerika. De cijfers zijn afkomstig van het rapport *New Infrastructure, Emerging Trends in*

Tal van Chinese bedrijven doen aan nearshoring: ze vestigen zich aan de Mexicaanse noordgrens, produceren daar en importeren in de VS hun 'Mexicaanse' producten. Zo ontkomen ze aan de opgelegde hoge importheffingen.

Chinese Foreign Direct Investment in Latin America and the Caribbean, van Margaret Myers, Ángel Melguizo, and Yifang Wang en gepubliceerd in januari 2024. De investeringen gaan voor een deel naar grote infrastructuurwerken zoals de aanleg van havens, wegen en spoorwegen, stuwdammen en ontginningsprojecten in landbouw en mijnbouw. Een prestigieus project dat stap voor stap gestalte krijgt, is de aanleg van een transcontinentale spoorlijn die de Braziliaanse haven Açú, bij Rio de Janeiro, verbindt met de Peruaanse havenstad Ilo, een traject van zo'n 5.000 km dat zowel het Amazonewoud als de hoge Andes moet overwinnen.

Maar volgens de auteurs van het rapport tekent zich de jongste jaren een tweede golf van Chinese investeringen af die meer gericht is op de domeinen die voor China vandaag prioritair zijn: innovatie op het domein van ICT, hernieuwbare energie en andere innovatieve technologieën om China competitief te maken voor de groene transitie. China noemt dit 'de nieuwe infrastructuur', een sleutelbegrip van haar 14de *Vijffarenplan 2021–2025*. Vertaald naar Latijns-Amerika betekent dit dat Chinese bedrijven actief zijn in de productie van elektrische wagens en batterijen in Brazilië, Mexico en Argentinië. In november vorig jaar had Xi Jinping ontmoetingen met de Peruaanse president Boluarte, waarbij het ging over e-commerce, energie en mijnbouw, met de Colombiaanse Gustavo Petro om te spreken over stedelijke mobiliteit en met de Uruguayaanse Luis Lacalle Pou over de productie van farmaceutische producten. Ook in Mexico, Brazilië, Colombia, Ecuador en Chili investeerde China in de farmaceutische sector. Ook het uitrollen van het 5G-netwerk staat op de agenda. In Chili is China dan weer erg geïnteresseerd in de lithiumvoorraden. Het Chinese bedrijf Tianqi Lithium is voor 25 procent mede-eigenaar van het Chileense bedrijf SQM. Sinds 2019 is China een van de top-investeerders in Chili, na de VS en Canada.

Mexico, de uitverkoren handelspartner van de VS in het vroegere *NAFTA-akkoord* (sinds ex-president Trump omgevormd tot *USMCA, US-Mexico-Canada Agreement*), speelt vandaag helemaal in de kaart van China. De Chinese investeringen in Mexico nemen de jongste jaren opvallend toe omdat Chinese bedrijven een uitweg zoeken om de handelssancties, opgelegd onder de regering Trump

en gehandhaafd onder Biden, te omzeilen. Tal van Chinese bedrijven doen aan *nearshoring*: ze vestigen zich aan de Mexicaanse noordgrens, produceren daar en importeren in de VS hun 'Mexicaanse' producten. Zo ontkomen ze aan de opgelegde hoge importheffingen.

De resultaten zijn zichtbaar in de handelsbalans: Mexico stak onlangs China voorbij als belangrijkste handelspartner voor de VS. Tegelijk is het een welkome bron van tewerkstelling voor Mexico, een factor die kan helpen om de migratie in te dijken.

Het paard van Peking

Die nieuwe infrastructuur gaat gepaard met een groeiende *soft power*. Zo telt Latijns-Amerika maar liefst 44 Confucius-centra die mee de Chinese cultuur verspreiden. In tegenstelling tot de VS houdt China zich buiten de interne politieke ontwikkelingen in de landen, maar op internationaal vlak verwacht het wel duidelijke stellingnames van zijn bondgenoten, bijvoorbeeld in de relaties met Taiwan. Nicaragua en Honduras verbraken onlangs hun banden met Taiwan om die met China nauwer aan te halen, net als Panama in 2016. In datzelfde jaar was het nieuwe, verbrede Panamakanaal ingehuldigd door het triomfantelijk binnenvaren van het Chinese containerschip *Andronikos*. China heeft van Panama zijn strategische hub gemaakt voor politieke, commerciële en militaire aanwezigheid in de regio. Het controleert twee van de vijf havens die aan het kanaal liggen en maakt zich op voor de bouw van een vierde brug over het kanaal. Op grond van de Chinese bedrijven die in de kanaalzone aanwezig zijn en banden hebben met het Chinese leger, is China in geval van een conflict, in staat om het Panamakanaal af te sluiten. Door het kanaal passeert 6 procent van de wereldhandel en 57,5 procent van de containervrachten die van Azië naar de oostkust van de VS reizen. Meer dan een eeuw lang was dat kanaal onder Amerikaanse controle.

Ook aan de zuidpunt, in Argentijns Patagonië, waakt het Chinese oog. In de provincie Neuquén heeft China een gigantische antenne van 35 meter doorsnede gebouwd die signalen uit de ruimte moet opvangen. Voor de bouw van deze antenne werd in 2014 met de Kirchner-regering een overeenkomst gesloten, waarbij China voor 50 jaar

een zone van 200 ha krijgt toegewezen waar geen inmenging is toegelaten. Het project heeft al heel wat verontrustende reacties uitgelokt bij defensie- en veiligheidsspecialisten en krijgt ook een extra dimensie met het geopolitieke conflict tussen China en de VS.

Uiteraard waarschuwen de VS Latijns-Amerika voor de toenemende Chinese invloed en wijzen ze op de voortschrijdende infiltratie door 5G of op de schending van de mensenrechten. Die argumenten vinden echter geen gehoor bij de zuiderburen. Vergeleken met de geschiedenis van de Amerikaanse inmenging in Latijns-Amerikaanse aangelegenheden – door staatsgrepen te organiseren, dictaturen te installeren en zijn economische recepten op te leggen – lijkt China een makkelijk toegankelijke partner die weinig eisen stelt en snel kan handelen. Toch zijn de voorbije twee decennia ook al Chinese projecten op de klippen gelopen of opgeschort wegens het niet nakomen van contracten. Geld lenen is bij een Chinese ontwikkelingsbank niet goedkoper dan bij een Amerikaanse en China laat Latijns-Amerikaanse landen evengoed belanden in een uitzichtloze schuldenlast, waardoor een schuldenstructuur ontstaat die moet afbetaald worden met concessies of goedkope grondstoffen.

Wat betekent die Chinese aanwezigheid voor Latijns-Amerika? Dat vroegen we aan Frédéric Thomas, Latijns-Amerika-specialist bij het Centre Tricontinentale (Cetri) in Louvain La Neuve. Thomas:

‘De aandacht van China voor de regio zou potentieel positief kunnen uitpakken omdat het een grondstoffen-boom op gang gebracht heeft die tijdens de rode golf geïnvesteerd werd in de financiering van sociaal beleid en armoedebestrijding. De keerzijde is dat het de reprimerización geaccentueerd heeft: de focus van de economie valt opnieuw op ontginningen en export van grondstoffen, en in hoofdzaak in de richting van één partner, China. Economisch en ecologisch legt dit een zware druk op de regio.’

Op diplomatiek vlak is deze nieuwe realiteit positief als tegenwicht tegen de VS, vindt Thomas. Toch zou Latijns-Amerika veel meer voordeel uit die relatie kunnen halen. Thomas:

‘Latijns-Amerika is er niet in geslaagd zijn economie te transformeren en een politieke soevereiniteit te realiseren. Het blijft heel afhankelijk van relaties die gebouwd zijn op ongelijke ruil op wereldvlak, ook met China. Daar komt nog bij dat Latijns-Amerika vandaag erg gefragmenteerd is, er is geen regionale cohesie en de relaties met China helpen de regionale integratie niet vooruit. Elk land onderhandelt apart en politiek en economisch speelt daarbij vaak een grote rivaliteit zoals tussen Argentinië en Brazilië; of zoals in het verleden tussen Venezuela en Colombia. De export van de Latijns-Amerikaanse landen is ook naar buiten gericht en bijzonder weinig op hun eigen interne markt. Daarom slaagt men er niet in een eigen regionaal machtsblok uit te bouwen. Latijns-Amerika is vandaag ook niet in staat om regionale crisissen onder elkaar op te lossen, zoals de crisis in Nicaragua, Venezuela of Haïti. Hiervoor moeten ze nog steeds beroep doen op de VS of Canada of andere mogelijkheden. De regio is niet uitgegroeid tot de regionale macht die het zou kunnen zijn, in verhouding tot zijn economische en politieke betekenis.’

Naarmate dit proces zich doorzet, neemt de afhankelijkheid van China ook toe. Thomas:

‘In de voorbije twee decennia heeft de Chinese economische en technologische ontwikkeling zich zo verworteld in het grootste deel van Latijns-Amerika, dat een Brazilië onder Bolsonaro of Argentinië onder Milei niet in staat is dit proces te keren ondanks hun anti-Chinees discours. In de huidige wereld betekent economisch gewicht ook diplomatiek gewicht. Vandaag krijgt dat diplomatieke gewicht nog extra betekenis door de groeiende rivaliteit tussen China en de VS. De manier waarop China in de regio vorderingen maakt, toont dat de VS niet meer de economische en politieke middelen hebben van de tijd van de Monroe-doctrine (1823, “Amerika behoort aan de Amerikanen”) om hun wil op te leggen. Ze worden verplicht om die Chinese aanwezigheid te erkennen en ze hebben het moeilijk om daar alternatieven tegenover te stellen bij gebrek aan economische middelen.’

Het antwoord van Amerika

Dat de relatie tussen Latijns-Amerika en de VS vertroebeld is, is zacht uitgedrukt: er is het migratieprobleem aan de grens, er is de oorlog tegen de drugshandel, er is het conflict met Venezuela en de complete chaos in Haïti, dat niet langer het voogdijschap van de VS tolereert. Toch proberen de VS de regio terug te winnen door naar oude recepten te grijpen. Zo ligt er in het Congres een wetsvoorstel klaar, de zogenaamde *Americas Trade and Investment Act*, opgesteld door een werkgroep van zowel Democraten als Republikeinen, om opnieuw werk te maken van een eengemaakte

Of China dan wel de VS de strijd om de hegemonie winnen, het gaat in beide gevallen om een ontwikkelingsmodel gebaseerd op de extractie van natuurlijke rijkdommen en grenzeloze groei, dat de andere belangen (democratie, mensenrechten en ecologie, de draagkracht van de aarde) daaraan ondergeschikt maakt.

Amerikaanse handelszone, naar het model van het ter ziele gegane *FTAA-project (Free Trade Area of the Americas)* uit 2000). Toch is de kans klein dat dit voorstel nog goedgekeurd raakt en in uitvoering voor de verkiezingen van november.

Een andere poging om China de wind uit de zeilen te nemen is de Amerikaanse steun aan rechtse, ultraliberale presidenten zoals Nayb Bukele in El Salvador of Javier Milei in Argentinië. Dat stelt de Peruaanse professor Economie Oscar Ugarteche, verbonden aan de Mexicaanse universiteit UNAM, in een online-conferentie voor de Latijns-Amerikaanse vormings-ngo Clacso. De VS willen

op die manier een nieuwe adem vinden voor het neoliberalisme, maar nog nooit in de geschiedenis van Latijns-Amerika is dat gebeurd op een manier die de democratische spelregels respecteert, aldus Ugarteche. ‘Het economisch liberalisme betekent vertaald naar de politiek illiberalisme’, of in de figuren van Milei en Bukele, een extreem-rechts populisme. Vanwaar dan de steun van de bevolking aan Milei? Ugarteche: ‘Omdat Milei belooft de inflatie te bestrijden en iedereen in Argentinië wil dat de inflatie bestreden wordt want die tast de levenskwaliteit aan. Maar ze kiezen daardoor wel voor een programma dat hun levenskwaliteit helemaal niet gaat verbeteren.’ Uiteraard willen ook de Salvadoranen dat Bukele het probleem van veiligheid oplost. Maar of een politiek van arbitraire arrestaties, opsluitingen zonder processen en volkomen straffeloosheid de veiligheid verbetert en de mensenrechten respecteert, is maar de vraag.

Hoe verder?

Door de aan de gang zijnde processen wordt Latijns-Amerika dan misschien toch wel weer de achtertuin van de VS, als speelveld waarop het conflict tussen China en de VS mee wordt beslecht. Intussen blijft ook Rusland in de regio een voet tussen de deur houden, vooral in Venezuela, waar de CEO van het staatsoliebedrijf Rosneft, Igor Sechin, behalve de energiebelangen ook de militair-diplomatieke belangen van Rusland in de regio behartigt. Ook in de constellatie van de BRICS, moeten Brazilië en Rusland elkaar in de ogen kijken. In de Boliviaanse hoofdstad La Paz bouwt Rusland mee aan een kernreactor, waarvoor het contract werd afgesloten in 2019 onder het presidentschap van Evo Morales, wat tegelijk interessant is om toegang te hebben tot Bolivia’s lithium en uranium. Rusland is het kleine broertje van China maar deelt met China de verzuchting om de hegemonie van het Westen te breken. In dit verband wordt vaak

verwezen naar de historische speech van Poetin op de Veiligheidstop in Munchen in 2007. Poetin had toen één duidelijk thema: een unipolaire, door de VS gedomineerde wereldorde, die zijn wetten en waarden aan andere mogendheden oplegt, is niet langer aanvaardbaar in de wereld van vandaag. De speech klonk als muziek in de oren voor de linkse leiders in Latijns-Amerika, niet het minst voor Hugo Chávez.

Behalve Rusland en China kijken intussen ook andere Aziatische mogendheden naar Latijns-Amerika. Eind vorig jaar ondertekende Singapore een handelsovereenkomst met Mercosur (Argentinië, Brazilië, Uruguay, Paraguay) een handelsblok waar de Europese Unie al dertig jaar mee onderhandelt maar nooit een akkoord bereikt. Singapore is ook lid van Asean, de Associatie van Zuid-Aziatische landen, waarmee ook die deur openstaat voor Latijns-Amerika. De Europese Unie doet intussen haar best om de banden met de regio terug aan te halen, vooral op het domein van ICT en hernieuwbare energie. Zo vond vorig jaar in juli na acht jaar opnieuw een EU-CELAC-top plaats, maar de import van Europese goederen in Latijns-Amerika is sinds 1999 met 15 procent gedaald.

Latijns-Amerika is door de recente verschuivingen ook voorzichtiger in kwesties zoals de oorlog in Oekraïne of in Gaza. In de OAS (Organisatie voor Amerikaanse Staten) laten de landen zich niet langer systematisch voor de kar van de VS spannen maar analyseren ze welke positie het meest in hun eigen belang speelt.

Kunnen we nu spreken van een 'ontwestersing', vragen de auteurs Didier Billion en Christophe Ventura zich af in hun publicatie *Desoccidentalisation. Repenser l'ordre du Monde* (oktober 2023). De term helpt wel om te wijzen op de verschuivingen in de hiërarchie in de wereld en de nieuwe allianties die op basis daarvan gevormd worden. Maar het concept zegt niets over de inhoud van het model, de aard van de projecten in relatie tot het westerse paradigma van permanente groei, gebaseerd op rooibouw. Of China dan wel de VS de strijd om de hegemonie winnen, het gaat in beide gevallen om een ontwikkelingsmodel gebaseerd op de extractie van natuurlijke rijkdommen en grenzeloze groei, dat de andere belangen (democratie,

mensenrechten en ecologie, de draagkracht van de aarde) daaraan ondergeschikt maakt. Geen van de machten die vandaag om de hegemonie strijden, bieden een alternatief voor het gemondialiseerde kapitalisme. Allemaal nemen ze deel aan hetzelfde systeem in crisis terwijl niemand in staat is op zijn eentje alle andere delen van de wereld te domineren. De belangrijkste kracht om deze aan de gang zijnde processen te beïnvloeden en te corrigeren, is volgens Billion en Ventura de druk van onderuit, vanuit de sociale en ecologische bewegingen, vanuit de organisaties voor mensenrechten en democratie. En van Panama over Mexico en Peru tot in Argentinië en Chili staan die op de barricade om van zich te laten horen.

ALMA DE WALSCHE is journalist met specialisatie Latijns-Amerika, ecologie en klimaat. Van 1981 tot 1986 woonde en werkte ze in Ecuador in overwegend inheemse gemeenschappen. Van 1992 tot 2002 schreef ze in opdracht van *Wereldwijd*, vanaf 2003 tot 2017 was ze in vaste dienst bij *MO**. Sinds 2017 is ze actief als freelance journalist met een speciale interesse voor Latijns-Amerika en politieke filosofie.